

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Erik Månsson, Glimåkra*
Härad: *Ö. Lövånger* Berättare: *Gunnar Gustavsson, "*
Socken: *Glimåkra* Berättarens yrke: *f. d. bantbr.*
Uppteckningsår: *1958* Född år *1882 i Pingsås sn., Hönögdals län.*

Husbondefolk och tjänstefolk. s. 1-17.

Lu F 105

24/10-58

HUSBONDEFOLK OCH TJÄNSTEFOLK.

Uppgifterna avse en gård i Kjelltorp. Grunäkra socken, som kan anses som medelstor och representativ för skogsbyggdets förhållanden. Ägare mellan åren 1907 och 1953 var uppgiftslämnaren Gunnar Gustavsson, född 1883 i Tingås Kronobergs län, men kom med familjen vid 6 års ålder till gården där han sen dess utfört hela sitt hushåll.

Gårdens storlek är 25 tunnland åker, som av honom gjorts stenfri, 15 t. slåtter och ängsmark samt 100 t. skogsmark.

Uppgifterna avse tiden omkring 1907 och närmaste dec. före.

②

Arbetsuppgifterna fördelades på bonden, huskru, barnen, 1 piga, 1 dräng, 1 torpare med huskru och daglönsarhjälp till extra arbeten, som potatisupptagning, fröskning, stenröjning, ängsklättnad, skolt och skogsarbete.

Fullständig jämlikhet. var rådande i arbete, kost och livsföring i vardagslag mellan husbondefolk och arbetshjälp. Ordet tjänare användes aldrig. Alla var sysselsatta från solens uppgång (eller högsommaren kl 5) till solens nedgång. Träsk med slaga som tidigare utförts vid lyktsken från kl 3 på morgnaden, var nu bortlagd, liksom kvinnornas spånad om tvällarna i stort sett.

③ sett.

Arbetsb. var sålunda fördelat:
husbonden skötte kor och sovin,
drängen hästarna, pigan mjölkning
och höns, det senare till sammnan med
husmodern, som skötte mat hus och
barn med pigans biträde. Alla utom
husmodern (även hon icke vid bräd-
skande skivbearbete) skötte och deltog
i allt utearbete.

Torparen, med eget hus på $\frac{1}{2}$
tunnland jord, skulle göra 7 dagsverken
(el. 14 kvinnodagsverken) i arrende om
året. Dagsverkerna förvandlades
år 1914 till 25 kr. arrende på grund av
de stigande arbetslönerna. 1957 fri
köptes torpet för 500 kr.

Pigor och drängar staddes på år
Alla andra gick för daglön, 1907 in-

④ in-

ACC. N:R M. 16033:4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

4

förde ägarer, till den gamla moderns stora föregelse, 10 timmars arbetsdag, och 10 kr daglön för torparer. Dränglönerna samma tid var Pijlönerna. Årstädjan för tjänstefolket anskaffades år på gården.

Något ringaktande ansågs inte mjötkörningen för pigan endast en på tämplig rutin grundad arbetsfördelning. Efter första världskriget kom en ny 'stabo'-mentalitet in bland byggens flickor: att inte 'lukta ko' och så måste hollarerna rycka in på detta arbete. Här var det ägarer själva och vid besök på en lantbruksutställning i Göteborg år 1923, där han fick tävpris för väl-

skött småbruk, kom han att stadera mjölkmaskiner och införde så genast vid huskonsten, som den förte i bygden sådan mjölkning.

Et ringakelat arbete fanns att få döda hästar och att 'gilla' (kastra) unghästar. Detta skulle utföras nattetid av rackaren, eller nattmannen i Broky, och det var knappt man kunde förstå drängarna att lyra honom under arbetet. Hästarnas kastrering skedde i byn. Erkeröd gemensamt för många byar på särskilda ställen. Sagesmannen beskriver kastreringen som ett stort djurspåleri. operationen utfördes så, att nattmannen gjorde ett snitt i pungen och drog ut testik-

⑥ festik-

ACC. N:R M. 16033:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

6

larna, varefter dessa förbands med
en blänmma och skulle rullna bort
Hästarna fick första dagarna inte
ligga utan ständigt hållas i rörelse
var till särskilda vakter natt och dag
tillsattes. Allt sådant avskaffades
år 1910, då veterinär kom till
bygden.

Till slakt av större kreatur hade
man extra hjälp men slaktaren
var en ansedd och välkommen
gäst och vid dessa tillfällen
var det ett slags extra fest med
särskild utspisning för hela
bruskället.

Till potatisupptagningen
lejdes också mycket extra hjälp
och vid sista avlöningsdagen hölls

⑦ hållsACC. N:R M.16033:7.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7.

'pärädöris', ett gille med dans på loggen och samkväm för allt folket i gård-jen över det ansträngsamma och ibland "utiiga" (ermutsiga) arbetets i reser-musket slutförande. Dessa fester hängde samman med bytes hjälpen gårdarna emellan i äldre och började antas när försörjning när daglöner och ordnad arbetstid blev vanliga. Dock avslutas än i dag detta arbete med ett särskilt kaffe-kalas.

Den dagliga arbetsrutinen denna tid var uppstigning kl 5 frukost kl 7 med havregröt, kaffe, fläsk eller korv till smör och bröd. 'Davra' kl 10 med välling på korngryr. Middag kl 12 med potatis, fläsk, kött.

stuvning, kött, bönor eller fruktsoppa.
 Efteråt kl 4 med "äggakaga" när den
 serverades ut på slätten eller
 "fettarnada" små korv på och svag-
 dricka. Kvällsmat vid 7-tiden med
 rågmjölgröt ätan ur en gemen-
 samt fat och med mjölk, supen
 med sked ur en likaledes gemen-
 samt fat. Denna rätt gjordes sär-
 skilt läcker genom en smörbisk
 smitt i grötkoppen, där alla fick
 doppa skeden. På liknande sätt
 tillgick alla måltiderna
 utan tallrik eller gaffel, kött, fläsk
 samt sill togs med fingrarna, efter
 lämplig styckning med "den vassa
 kniven" (fiskhäraren). Stekta potatis
 äts direkt från stekjärnet, som preu-

⑨ fram-

ACC. N:R M. 16033:9

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

sattes på en särskild träfot, med horn-
sked, som var och en hade sin märkt
i 'borlådan'. Den slickades väl efter
måltiden och lades ned i bord-
lådan odiskad. Triska dracks ut
en gemensam stänka eller laxbuss.
Efter skelshiftet började dessa mat-
seder ändras men exempel finns
på att de bevarats fram till nutiden.

Tröskning med slaga förekom
på gården till fram på 90-talet. Då
anskaffades en 'vandringsträska'.
1910 bildades en ångtröskförening
och detta år 1958 har en maskin-
hållare skaffat skördetröskor, som
lojas av bönderna pr timme.

Tjänarna ansågs inte ha någon
egen fritid så länge det fanns arbete

⑩ arbete

ACC. N:R M.16033:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

att utföra i dagsljus, lika litet som bonden själv umade sig någon ledighet, men efter varje måltid skulle man vila och middagspausen skulle vara 2 timmar, då de äldre tog en tupplur. Men vinterkvällarna tillbringade man i regel tillsammans i vardagsstugan. Det enda slöjd-arbetet som då gjordes var att binda kvastar till husets eget behov, 'kreda rive limna' eller laga selar. Men det blev mest bonden själv som var händig till detta.

Några fridagar för tjänarna fanns ej utom marknaden i Glimalen och Broby, 1/2 dagen. Men hela fri-veckan 24 okt till 1 november skulle alla tjänare vara fria och besökta.

② besökt

ACC. N:R M. 16033: //.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

da' i regel sitt hem. På söndagarna hade man lika skyldigheter i djurens skötsel och da' var det i regel alltid någon som gick till kyrkan, 'för att höra kyrkoälsarna' för besök hos handlaran och för att köpa sill, som alltid gjordes i samband med kyrkobesök.

Det enda arbete som sköttes vid lyktljus utom djurpassningen var att drängen skulle skära kackelne och att pigan skulle ~~stop~~ sticka strumpor om kvällarna; stugan var man-folket däsade eller läste tidningen.

Drängens bostad var en oölsad kammarare bak föderrummet; häststallet. Pigan hade en kammarare på loftet där det fanns eldstad.

Man åt tillsammans i köket
vid ett fyrkantigt bord, där var och
en hade sin bestämda plats men
utan rangordning.

Arbetet hörde dagen till men när
solen var nere skulle man vila.

Knas-torpa-Thornas hade till ord-
stär: "Da ska drommen hålla på nu
länger sin solen ha lagt se."

Svensa-Beren var en daglönare,
som var både tussorist och
post och han brukade läsa ramsan:

'gack nu hem din girigbukt
dagen har ju nått sitt slut
hervåt ställer du din gång
när du skådar solens nedgång!'

Han hade också en ramsa till
'sagan' pigan: Alltör o himmelör

⑬ linnelöv

ACC. N:R M.16033:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

o masarammed fere
(snedonest furutrid 'martall')
vill du ble hos me i rätt
ska du få en here.

Husbondfolket och arbetshjälper äro alltid
tillsammans och det svälades inte
på maten. "den som inte kan
ojda kan inte arbeta" sa bonden
men det fanns många ställen
med större sparsamhet i den vägen.
Spritmissbruk var vanligt den tiden
(det fanns ännu på 90-talet 3 st
brännerier i socknen) men något
sådant tolererades inte här. Inte
keller rökning tyckte bonden om.
Men han förbjöd inte ens drängen
att röka i lagården utan försökte
övertala honom i stället med fram-

①9) Fram -

ACC. N:R M. 16033:14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

14

bräddande av både hälsovård och brand-
risker. De bar rådan frukt av
drängarna en morgon kom ner till
stallen och råkade borden pipan
och sa: 'där har han mög',
så får de svia'. Borden tog
pipan och krossade den med
träskor mot stengolvet. Och
drängarna fick extra förmåner
för sin karaktärsstyrka.

Drängarna kallade borden 'han'
och vid omtal 'borden' men an-
vände var tilltalsordet alltid du.

Tjänstfolket var med vid alla
gillen utom vid tillställningar med
präst o 'storhärar', som barn dop el. d.
då de fanns sysslor för dem att sköta
det var ingen kassabillnad på

(15) på

tjänstfolk och gårdsungdom. Alla samlades de dans sommartid på 'Kalkulta - stätting', en skogsglänta i grannfirsamlingen. Det var i regel på tordagskvällarna. Någon hade spelman med och 'batten' gick i kring, annars va de ingen som helst 'pävand' men roligt hade vi och ännu settio år efteråt, när de gamle råkas säger man: 'kommer du ihu. när vi dansade på Kalkulta stätting'. Ungdomsgillen där pigorna gick och liggde ihop fylle de pågarna i förväg och med och med 'bnyde gille' med bröd förning, o. k. 'rörlögillen' fräckorn ibland dock ej på samma gård men väl på lagillen med lekar men utan sprit.

①6 språk.

ACC. N:R M. 16033:16.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Tjänstofolket kom mest från de
barnrika torpen och det ansågs
skamligt om någon vuxen
frisk hord eller daga där gick
hemma men uträ bordsover,
(sällan dottern) från gårdarna, där
de inte behövdes gav sig ut. Dock mest
till avlägsna gårdar och från denna
trakt till Sammark, dit man
drog i stora flockar på sommar-
arbete. Tillfälligt arbete hade man
med betorna på skånska lätten
dit man drog i stora flockar.

Alla gårdsövers tog tjänst be-
traktades som 'goda kakter' och
medförde ingen närvärdering i
anseddhet.

Alla befallningar gavs i sam-

falsform och diskussion om arbets-
sätt. Några som helst besträffningar
var inte bända. "Da över bända
är sin vänt va."

Några konflikter med råtteligt
efterspel var det inte. Sal om.
Trordes inte drängen fick han gå.

En dräng dog på vintern.
Bonden ställde sin med bgravöl
och hans värmor från orten inbröds
det antalsades länge sin husbondens
heder.

Frus-Olaus dräng uppvaktade en gång sin borse mä
vatskraus på födelsedagen, och på kvällen visade
det sig att han hade bjudit drängarna från nabo
gårdarna till gille. Husbondefolket lät honom
hållas men man sa, att den drängen
"nack va lide fjynted."